

«گل بی خار»

مجید اسدی*

هر که ما را یاد کرد، ایزد مر او را یار باد

هر که ما را خوار کرد، از عمر برخوردار باد

هر که اندر راه ما خاری فکند از دشمنی

هر گلی از باغ وصلش بشکفتد، بی خار باد

در دو عالم نیست ما را با کسی گرد و غبار

هر که ما را رنجه دارد، راحتش بسیار باد

* دانشجوی دکتری فلسفه‌ی فرهنگ آکادمی علوم تاجیکستان

میرسید علی همدانی از مشاهیر ایران بزرگ، به عنوان یکی از نبیره‌های پیامبر گرامی اسلام (ص) و از اولیاءالهی و صاحب کرامت‌های بسیار، از احترام و شأنیت خاصه به ویژه در تاجیکستان برخوردار است. اقدامات و فعالیت‌های گسترده‌ی میرسیدعلی همدانی تأثیرات گسترده و بسیاری برپیشینه علمی، فرهنگی و ادبی تاجیکستان داشته است.

قطعه‌ای که در صدر مطلب جایگیر شده است، معروف ترین سروده میرسیدعلی همدانی است که در روی اسکناس ده سامانی این کشور درج شده و بیانگر روح بلند و ژرف اندیش این گل بی‌خار و توصیف‌گر روحیات مردم تاجیکستان و صفا و صمیمیتی است که این کشور را به گلستانی از گلهای بی‌خار تبدیل کرده است.

میرسیدعلی همدانی متأسفانه آنگونه که شایسته و بایسته است، به ویژه در ایران و حتی شهر همدان که زادگاه اوست شناخته شده نیست.

پرسیدعزیزی که علی اهل کجایی گفتم؛ به ولایت علی کز همدانم

نی زان همدانم که ندانند علی را من زان همدانم که علی را همه دانم

بنابراین در سطور بعدی مروری اجمالی بر زندگی و فعالیت‌ها و اثرات میرسیدعلی خواهیم داشت.

۱۲ _____ ۳۲ روذگی

این گل بوستان محمدی (ص) در دوازدهم ماه رجب سال ۷۱۴ هجری قمری (۱۳۱۴ میلادی) در شهری که به واسطه‌ی کثرت عالمان و دانشمندان به همدان شهره است، پا به عرصه وجود نهاد. پدرش سید شهاب الدین بن محمد از سادات حسینی، علما، متدینین و معتمدین همدانی است.

نسب این گل بی خار از سوی پدر با شانزده واسطه به حضرت امام زین العابدین (ع) و از سوی مادر با هفده واسطه به پیامبر اکرم (ص) می‌رسد.

سیدعلی که از استعداد سرشاری برخوردار بوده، در طفولیت حافظ قرآن گردید. سپس به منظور کسب علم و معرفت و سلوک باطنی به «ابوالبرکات تقی الدین اخی علی دوستی، که از علماء و زهاد آن دوران بود، سپرده شد. و در دوره‌ی نوجوانی از محضر اساتید فرهیخته‌ی آن روزگار از جمله: شیخ محمود مزدقانی، شیخ تقی الدین علی دوستی سمنانی، شیخ نجم الدین محمد اسفراینی، شیخ علاء الدوله سمنانی، قطب الدین یحیی نیشابوری، شیخ الاسلام شرف الدین درگزینی، نظام الدین یحیی غوری خراسانی و شیخ رکن الدین سعید حبشی بهره مند شد.

سیدعلی در ۱۹ سالگی همه‌ی علوم روزگار خود را به خوبی فراگرفته و در تزکیه، تعالی معنوی و سلوک ملکوتی از اساتید بزرگوارش تأثیر پذیرفت. به گونه‌ای که جامی در نفحات الانس در مورد او می‌نویسد: «جامع بوده میان علوم ظاهری و علوم باطنی».

سیدعلی پس از کسب مدارج علمی از ۲۰ سالگی با هدف آشنایی و درس‌گیری از اولیاء الهی سایر بلاد و همچنین ترویج دین مبین اسلام از همدان هجرت

کرده و بیش از بیست سال را در راستای هدف والایش مسافر و مهاجر بود. در طی این دوره بیش از ده بار توفیق به جای آوردن حج نصییش گشت. سیدعلی در این دوران هجرت و حرکت به شهرهای مختلف آسیای میانه، قفقاز، آذربایجان، سریلانکا، تبت، شبه قاره‌ی هند و برخی از سرزمین‌های عربی رفته، با علما و اولیای آنجا آشنا شده و به نشر معارف اسلامی و ترویج دین مبین اسلام و تبلیغ و انجام وظایف الهی و انسانی مبادرت نمود. اما عمده‌ی فعالیت او در شبه قاره‌ی هند، به ویژه کشمیر بوده است.

میرسیدعلی که در اولین سفر به کشمیر (سال ۷۷۶ هجری قمری) توفیقات چشمگیری داشت. در سال ۷۸۱ هجری قمری برای دومین بار، در رأس ۷۰۰ تن از یاران، شاگردان و پیروانش که غالباً از سادات، مشاهیر، عرفا و هنرمندان بوده‌اند به کشمیر رفت و دو سال را در این منطقه گذرانده، نفوذ زیادی به دست آورد.

آنگونه که در برخی از ویژه نامه‌های سالگرد رحلت حضرت امام (ره) در سال ۱۳۸۴ آمده است و همچنین اشاره‌ای که حضرت آیت ا... پسندیده برادر بزرگ‌تر حضرت امام در نقل خاطراتشان که در روزنامه‌ی اطلاعات مورخ ۱۶ دیماه سال ۱۳۵۶ داشته‌اند، یکی از سفیران و مریدان میرسیدعلی همدانی در کشمیر که داماد و خواهرزاده ایشان هم بوده، سیدحیدر موسوی صفوی اردبیلی می‌باشد که بنا به روایتی جدّ اعلای حضرت امام خمینی (ره) است.

سیدعلی در سفر دوم خود به کشمیر با بهره‌گیری از تجربیات سفر اول و همراهان فاضل و وارسته‌ی خود به صورت هدف‌دار و نظام‌مند به پرورش مبلّغین بومی اقدام نموده و آنان را به نواحی گوناگون کشمیر اعزام ساخت تا معارف دینی

را نشر داده و مردم را راهنمایی و هدایت نمایند. استاد شهید مرتضی مطهری در کتاب خدمات متقابل اسلام و ایران، می‌نویسد:

«یکی از کسانی که در کشمیر به اسلام خدمت کرده است میرسیدعلی همدانی بوده، این مرد بزرگ که از مفاخر اسلامی است، هزارها شاگرد در کشمیر تربیت کرد که هر کدام برای خود استاد شدند، مقام سیدعلی همدانی هنوز در کشمیر محترم است و مردم آنجا را زیارت می‌کنند».

در دوران حضور در کشمیر علاوه بر فعالیت دینی و مذهبی و نشر معارف الهی به ترویج خط و زبان فارسی هم پرداخته و آنقدر در این زمینه اثرگذار گردیده که تا امروز هم زبان فارسی در این منطقه گستره فراوان داشته و نویسندگان و شاعران فارسی‌گوی بسیاری از این ناحیه برخاسته‌اند.

میرسیدعلی در سومین سفر خود به کشمیر از اوائل سال ۷۸۵ تا اواخر ۷۸۶ در آنجا ساکن گردید و گستره‌ی نفوذش را افزون ساخت. در این سفر جمعی از همراهانش در این سرزمین سکونت دائم گزیدند که امروزه غالب سادات آن سامان از بازماندگان و یاران با همّت سید علی همدانی می‌باشند.

با عنایت به سفرهای مکرری که سیدعلی داشت، امکان ازدواج برایش فراهم نشد و یا اینکه از آن پرهیز کرد تا اینکه در یکی از سفرها به خراسان بزرگ در حدود چهل سالگی به توصیه‌ی استادش «شیخ محمد بن ارکانی» تأهل اختیار کرد و در چهل و یک سالگی اولین فرزندش سید محمد در ولایت ختلان تاجیکستان متولد شد و پس از آن صاحب دختری شد که «ماه خراسان» نام گرفت.

همدانی درسفرهای بسیاری که نمود در هر کوی و برزن مرید و شاگردی را تربیت نمود تا حلقه‌ی وصل او با مردم آن دیار باشند، شاگردان و مریدانی که بسیاری از آنها از دانشوران و نام آوران دوره‌ی خود گردیدند. مشهورترین شاگردش نورالدین جعفر بدخشی است که از سید علی بهره‌های بسیار برده و در مورد فضائل و کمالات استاد خود در کتابش «خلاصه المناقب» مطالب بسیاری آورده است. دیگر شاگرد و مرید سیدعلی "خواجه اسحاق ختلانی" است که علاوه بر افتخار شاگردی، افتخار دامادی همدانی نیز نصیبش شده و در بسیاری از سفرهای همدانی همراه آن بزرگوار بود. علاوه بر این دو بزرگوار از میر سید محمد طالقانی، میر سید حسین سمنانی، شیخ زین العابدین نیشابوری، سید جمال الدین عطایی، سید محمد کاظم معروف به سید قاضی، شیخ رکن الدین شیرازی و برهان الدین بغدادی به عنوان شاگردان خاصه سیدعلی همدانی یاد شده است.

از سید علی همدانی بیش از ۱۱۰ جلد کتاب، رساله و مجموعه‌ی شعری به یادگار مانده است که به خاطر جامعیت و حکیم بودن سید علی چه از نظر محتوا، قالب و سبک و چه عرصه‌های علمی همچون فلسفه و حکمت، اخلاق، عرفان، تفسیر، ادبیات و...، بسیار ارزشمند، جذاب و خواندنی هستند. هم اکنون در شعبه‌ی آثار خطی پژوهشگاه خاورشناسی فرهنگستان علوم تاجیکستان و کتابخانه‌ی ملی تاجیکستان اکثر آثار او محفوظ است و برخی از آثارش به زبان‌های اردو، ترکی، پشتو و فرانسوی ترجمه و نشر شده‌اند. اما به صورت کلی متأسفانه آثار میر سیدعلی همدانی آنگونه که باید نشر عمومی نیافته و آنگونه که شایسته و بایسته است معرفی نشده‌اند.

هانری کربن معتقد است: «همدانی آغازگر راه نوینی است که در صورت نشر آثارش، فلاسفه می‌توانند چشمداشت بسیاری به آثار همدانی داشته باشند؛ همچنین جدای از آثار علمی، بسیاری از محققان و مورخین بر این باورند که رواج و گسترش بسیاری از هنرها در کشمیر، از جمله ثمرات حضور سید علی همدانی و هنرمندان همراهش بوده است.

سیدعلی همدانی در هفتاد و دو سالگی به قصد حج از کشمیر عزم سفر کرد، اما در میانه‌ی راه، در ششم ذی‌الحجه سال ۷۸۶ ه. ق، به دیار باقی شتافت. و پیکر مطهرش بنا به وصیت به ولایت ختلان تاجیکستان منتقل شده و در مسجد و مدرسه‌اش در شهر کولاب دفن شد.

در منطقه‌ی ختلان و به ویژه شهر کولاب تاجیکستان چنان اعتقادی به میرسیدعلی وجود دارد که ذکر متداول مردم اهل سنت این منطقه یا علی بوده و نام علی بیشترین فراوانی را دارد.

علامه اقبال لاهوری، شاعر پارسی گوی شبه قاره هند، ارادت‌ی ویژه به میرسیدعلی همدانی داشته و براین باور است که او کشمیر هند را به ایران صغیر تبدیل کرده است. علامه اقبال لاهوری قطعه‌ای دارد با عنوان «زیارت امیر کبیر حضرت سید علی همدانی و ملا طاهر غنی کشمیری» که در آن از میرسیدعلی - همدانی به نیکی یاد کرده است:

سید السّادات، سالار عجم
دست او معمار تقدیر امم
تا غزالی درس لله هو گرفت
ذکر و فکر از دودمان او گرفت

مرشد آن کشور مینو نظیر
میر و درویش و سلاطین را مشیر

خطه را آن شاه دریا آستین
داد علم و صنعت و تهذیب و دین

آفرید آن مرد، ایـران صغیر
با هنرهای غریب و دلپـذیر

یک نگاه او گشاید صد گره
خیز و تیرش را به دل راهی بده